

Кенжеғалидың кейбір кездері...

Кенжеғали — кендіктің, кемелдіктің өлшемі. Кен, пан, дархан. Әлбетте, осы сөздерге — Даладай деген сөз қосылса тіпті жарасып кетер еді. Өйткені ол, қалада емес, далада туған. Орманды, қорғанды жер емес, кәдімгі Торғайдың даласында туған. Ұлы даланың Ұлытауынан батысқа қарай бағыт ала бастағанда, «Жыланшық» жылғасымен жүйе жөнеліп, айдынды «Ақкөлге» мандай тірейлі. «Көне Торғай» деп аталатын манғаз да, ман даланың мандайына біткен жалғыз көл — «Ақкөл» оған құятын жалғыз өзен — «Жыланшық». Егер «Жыланшық» жылда құймаса, «Ақкөл» қаңсып қалар еді. «Ақкөлдің» жаны — «Жылаңшық». «Жылаңшықтың»

биязы үні мұнлы сарын, мұрын жаратын жас шөптің жұпар иісі, арба донғалағының шиқылына дейін құлағымды шулатып, көңілдімді қунатып шыға келді.

Кенжекен айтқан осы өңгіме менің де санама сіңіп, көкірек тұсымнан кетпей қойды. Менің де көз алдыма көгілдір жайлау, айдын шалқар көл, сыңсыған құрақ, сыңғырлаған аққу үні кетпей қойды. Қоңыр белде қоңыр тірліктің куәсіндей, пар өгіз тартқан төрт аяқты арбаның үстінде Аханның өуенімен ояңған аққуба баланың кеіні, сол атасы сияқты төрткүл дүниеге танымал боларын. ол кезде кім білген дейсін. Бұл да бір өмірдің кезеңі ғой...

өлдекімдердің қараусыздығынан қолды боп кеткеніне штей күйініп жүрген ел перзенті, енді мемлекеттік мәселелерді шешу тізгіні қолына тигенде, өз ауылынан аянып қалған жоқ. Алыстағы шалғай ауыл - туған Ақкөлне жана жобабдағы орта мектеп құрылысын салдырып, бұл күнде бұл игілікті шара өз шешімін тапқалы тұр. Алдағы оқу жылында Ақкөл ауылында Кенжекен салдырған жана мектеп, өз оқушыларына есігін айқара ашқалы тұр. Ауданда талай жылдар шешілімес проблемаға айналған ауыз су мәселесі де өз шешімін тауып үлгерді. Торғай даласын тас жол тарту мәселесі де бір жүйеге келіп қалды. Одан өрі күрделеніп қалған күрмеуі мол істерді түйіні тарқатыла түсер тұста, өттен-ай, өттен... Парламент мерзімінен бұрын тарап кетті.

Әйтсе де, 2007 жылы жанадан сайланған Парламентке қайта іліккен Кенжекен, Мәжіліс депутаты, экология және табиғи ортаны қолдану комитетінің мүшесі, сондай-ақ, «Нұр Отан» халықтық-демократиялық партиясының фракциясында экономиканы диверсификациялау Кеңесінің Төрағасы ретінде көптеген шаруа-шаралардың түйінін шешетініне ешкім де күмән келтіре қоймас. Себебі, қазіргі таңда халықтың ұғымында «Нұр Отан» партиясының шешпейтін түйіні жоқ деген жақсы пікір қалыптасқан. Үміт алдамаса керек. Ел тілегі соған саяды.

Мен Кенжекеннің ғылым-білім, мәдениет-өнер, саясат саласындағы талай аға-іншлер, дос-жолдастары, құрбы-құрдастары жайлы қарым-қатынастары хақында әңгімелескен жоқ. Оның жыры бір бөлек. Ал, алған атақтары, көрген құрметтері, мақтау-марапат, сый-сияпаттары туралы толғарсақ талай қағаздың бетін толтырар едік.

Жалпы, бүгінде жетпіс жасты жәукемдегелі отырған халқымыздың сындарлы да сырбаз ұлы Кенжеғали Әбенұлы Сағадиев туралы сыр-сұхбат мұнымен ғана аяқталмаса керек. Ол туралы айтылар сыр да, жыр да әлі алда.

Ал, өзiрге айтарымыз тойға шашу, жыр-тілек қана...

*Басымды басқаға емес саған иіп,
Берлер бір Өзіңе бағо биік! -
Дейді оған шәкірттері
Шын жүректен,
Өйткені, ол -
Академик Сағадиев.*

*Өйткені, ол академик,
Ел билетін.
Айтқанын аймағына сендіретін.
Мінекі, жетпіс жасқа келген кезде,
Айтуға ақиқатын келді ретім.*

*Әр сөзі ұрпағына ұран болып,
Әр ісі жалпақ елге жыр-ән болып.
Торғайда туып-өскен,
Қостанайдан -
Қамданған қос қанатты қыран болып.*

*Мәскеуден,
Білім алған, Алматыдан.
Ештеңе аяған жоқ ел-халқынан,
Қырандай қаруы жоқ жазық
Өзіндік өзгермеген паң қалтынан.*

жөнелін, айдыңды «Ақкөлге» маңдай трейді.
«Көне Торғай» деп аталатын маңғаз да, маңдаланын маңдайына біткен жалғыз көл — «Ақкөл» оған құятын жалғыз өзен — «Жыланшық». Егер «Жыланшық» жылда құймаса, «Ақкөл» қаңсын қалар еді. «Ақкөлдін» жаны — «Жыланшық». «Жыланшықтың» күдіреті — Ұлытауда жатыр. Өйткені, ұлы өзендердің бәрі — «Ұлытаудан бастау алады. Торғай, Есіл, Терісакқан... Бір ғана Торғайдан алпыс екі сала тарайды. Торғайдың алпыс екі саласы бар, Торғайдың алпыс екі баласы бар. Адамның да алпыс екі тамыры бар емес пе? Еңдеше, мұның да сыры бар, тылсымы бар, тарихы бар. Тек таңи блу керек, таба блу керек, айта блу керек, жаза блу керек. Сол Сыраған айтқан Торғайдың «алпыс екі баласының» екеуі осы Жыланшық жағасы, Ақкөл алқымында туған. Бірі — Ахмет Байтұрсынұлы, екіншісі — өзіміздің Кенжекен, Кенжеғали Әбенұлы Сағадиев.

Әріректе Кенжекеннің айтқан бір әңгімесі есте қалыпты.

— Әкем ырдуан арбаға алдымен шөп төсеп, үстіне киіз жабады. Арбаның үсті абажадай кең. Көсіліп жатасың ба, аунап-қунайсың ба? Әкем арбаға қаракерді жекті дегенше, Ақкөлге баратынымыз белгілі — қуанышымызда шек жоқ. «Шөптікөлде» отырған біздің ауылдың адамдары қолы босаса болды — «Ақкөлге» ағылатын.

Әкем, бірақ, көп дүрмекке қосылмай, көбінесе, жеке тартатын. Мені қасынан тастамайды. Міне, бүгінде «Ақкөлге» бет алдық. «Шөптікөл» мен Ақкөлдін арасы өгіз арбаға әжептеуір. Ауылдан ұзап шыққаннан кейін, әкем, еркіндіктің қадрін енді сезінгендей, өз-өзінен қунап, көңілді бір өуенге басалды. Көңілді болса мұңлы, баяу толғайды. Арбадағы иісі мұрынды жаратын жас шөпке шала мас боп, жанағы бір сиқырлы өуен бойды арбағандай, арбадағы мен әлденеге маужырап ұйқыға мас боламын. Ұйықтағанда емес, ұйықтамағанда емес, бір елес күйдің құшағында әкем айтқан ән-өуенге малтып, тербелін бара жатқандай болам. Сондағы құлағымда қалған өуен:

— Қалтылдақ қайың мінгіт еспесі жоқ,
Теңізде жұрмиз қалқып кешпесі жоқ,
Жел соқса, құйын соқса жылыжи беру,
Болғандай табан тіреу ешнәрсе жоқ.

Бұл күйге бүгін емес, көптен кірдік,
Алды-артын аңдамаған бетпен кірдік.
Шығармай бір жеңнен қал, бір жерден сөз,
Алалық алтыбақан дертпен келдік.

Білдірдік елдің сырын, ердің құнын,
Елірің ерегеске екі-үш күндік.
Кіреді тентек есі түстен кеіні,
Мүшкілің халіміздің жаңа білдік.

Әкем айтқан осы өуен үнемі құлағымның түбінде үн қатып, көкірегімнің көмбесінде жасырынып жатушы еді. Кейін ес біле келе бір күні әкемнен «бұл қайдағы өлең, кімдікі?!» деп сұрадым.

Әкем әлденеге торыққандай, біраз үндемей қабағын түйіп отырды да: — Е, шырағым, оны қайтесің, әзір қажеті жоқ, кеіні білерсің! — деп бір күрсініп қойды.

Айтқандай-ақ, кеніні заман түзелін, Тәуелсіздік алғаннан кеніні, Аханның өлеңдерін оқуға қол жеткіздік. Тас бұлақтың суына шөліркегендей, Ахан өлеңдеріне бас қойғанымызда, о, ғажап, баяғы әкем айтқан өуен құлағымда гуілдеп қоя берді. Баяу да,

кетпей қойды. Қоңыр белде қоңыр тірліктің куәсіндей, пар өгіз тартқан төрт аяқты арбаның үстінде Ахаңның өуенімен оянған аққұба баланың кейін, сол атасы сияқты төрткүл дүниеге танымал боламын. ол кезде кім білген дейсің. Бұл да бір өмірдің кезеңі ғой...

Ахаңның туған жерінде кіндік қаны тамған Кенжекен кейін ұлы адам өмір сүрген ортаның ұрпақтарымен араласып, құраласып, олардың рухани тірлігіне үлес қоса бастады. Өзі туған Торғайда Ахмет, Міржақып сынды ұлы тұлғалар туып, өмір сүргеніне көз жеткізді, тіпті олардың көзін көрген кісілермен кездесіп, сөйлесіп қалған кездері бар. Болашақ ғалым мұндай ұлы тұлғалардың құр жатпайтынын, ерте ме, кеш пе, тарихтың қойнауынан бір шығатынын болжап білді. Кейін Кенжекең осынау ұлы тұлғалардың жарық дүниеге шығып, есімдерінің жалпақ елге жария болуына айрықша үлес қосты.

Кенжекеннің қазақтың классик ақыны Сырбай Мәуленовтің өзімен ғана емес, жалпы жаңаясы — отбасымен егеле аралас болуының бір сыры осында.

Сыр-ағаң үйіндегі жеміміз Күлжамал Ахаңның ағасы — Қалидың қызы. Бұл жайлы ол кезде көп аса айтыла қоймайтын.

Сырағанның ақындығын қастерлеген Кенжекең, оның отбасы, бала-шағасына назар аударып, араластықтан айныған жоқ. Көп жылдар іргелі оқу орындарында бірегей басшылық жасаған Кенжекең, Сыраған балаларының жан-жақты жоғары білім алуына жанашырлықпен атсалысты. Қазір Сыраған балалары білім ордаларының әр саласында білікті маман болып, ел игілігіне үлес қосып жүр.

Келе-келе Кенжекең Ахан туралы үлкен аудиторияларда, келесі кеңес-жиындарда, тіпті шетелдік басқосуларда ұлы адамның ғұмырнамасын ұлықтайтын ғылыми баяндамалар жасап, елеулі еңбек сіңірді.

Академик Кенжеғали Сағадиев қаншама мемлекеттік мәселелермен айналысып, қоғамдық жұмыстардың қат-қабат ортасында жүрсе де, өзінің туған ауылын назардан тыс қалдырып көрген жоқ. Қаншама ғылым-білімнің әлемдік деңгейінде өлеуетті істерді атқара білген Кенжекең өзінің кіндік қаны тамған жері - Ахан ауылына арнайы барып, ел-халықтың жай-күйімен танысып тұруды ұмытқан емес. Оған өсіресе, Парламент депутаты болып, мемлекеттік мөні бар іргелі істермен араласуға мүмкіндігі болған тұста, оның туған жерге деген перзенттік парызы тым күшейе түсті. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында тәлтіректеп барып, аяғынан енді тұра бастаған Торғай өңіріне жан-жақты, әлеуметтік көмек беру қажеттігі - қоғам қайраткерінің қабырғасына, қатты басты. Өмір бойы бүйрегі бұрып, бүйірінің бір бұрышында жүретін туған өлкесінің кеінігі кездегі келеңсіз қалпы, қанша жүрегін ауыртса да, қолдан келер дәрмен болмай жүрген. Келе-келе академик Кенжеғали Сағадиев осынау туған жерінде түйші шешілмей жатқан тауқыметті істердің бәрін қалпына келтіруге қисынын келтіріп, қиыннан жол тапты. Оған академиктің Парламент мүшесі - мәжіліс депутаты ғана болып қоймай, оның үстіне Қаржы және Қаражат Комитетінің төрағасы болу құқығы - абзал азаматтың еліне деген жанашырлығына жол ашты.

Мұның алдында өз қаражатымен туған елне талай қамқорлық жасап, бірақ ол ісінің

Мәскеуден,
Билм алған, Алматыдан.
Ештеңе аяған жоқ, ел-халқынан,
Қырандай қарулы, ол жеріне
Өзіндік өзгермеген паң қалпынан.

Тарихы қалың қатпар, алып дастан,
Жазған ол -
Жылдар бойы жсалықпастан.
Ұстаз ол -
Абай атам айтқандайын,
— «Ақырын жүріп... және анық басқан».

Дәл өзі нағыз тұлпар - ақтангердің,
Орнында ізі қалған шапқан жердің,
Ағаны дәл осындай,
Асқар таудай,
Келеді мақтай бергім, мақтай бергім!

Ұлтымның көп болғанмен ұлы адамы,
Ғасырлар сирек туар ғұламаны.
Әлемдік деңгейдегі,
Дүйім дүние -
Деген де атағы бар - «Жыл адамы».

Бір жылдың адамы емес,
Мың жылдардың,
Адамы ол - өтіп шыққан сынның бәрін.
Өзінің билігімен таңқалдырған,
Жер деген Планета тұрғындарын.

Кенжекең,
Кенжеғали,
Кенже Батыр.
Әр сөзі халыққа - құт, елге - нақыл.
Бойында тұтап тұрған от сезімі,
Бәрінде бірақ соның, жеңген ақыл.

Орнығып Астанадай ар да Кентке,
Жақындап барған талай жанған өртке.
Елдіктің ерен биік сөзін айтты,
Отырғып екі кезең Парламентте.

Аламыз мақтай да оны, мақтана да,
Жігітке оңайлықпен бақ қона ма?!
Көбіміз Астанаға жаңа келдік,
Болған ол бізден бұрын Ақмолада.

Астана оттай жанған алау мекен,
Халқына қай кезде де қалаулы екен.
Әлемде Кенжекеңдей экономист,
Саусақпен санарлықтай -
Санаулы екен.

Өмірдің таусылмайды сан шаттығы,
Тұрады жүрек ылғи аңсап мұны.
Кетеді тау-даланы кезіп кейде,
Ойына түсіп кетсе аңсақтығы.

Ойына түсіп кетсе балалығы,
Баиқалып басқалардан даралығы.
Тартады, - «Әулікөл қайдасың?» - деп,
Жалғанның жарқ еткендей жаңа күні.

Бәрі де өткен-кеткен ұмыт болып,
Қараймыз келешекке үміт толып.
Кенжекең ортамызда отыр бүгін,
Мінеки, Жетпістегі Жігіт болып!